

Az iskolán kívüli népművelés és a Nemzetpolitikai Szolgálat együttműködéséből kialakuló, ennek eredményeképpen megvalósuló Széchenyi-tanfolyamok nemzeti műveltségünk jövőjének alapjai lehetnek. Ez az egyetlen út, amelyen haladva nemcsak tudásában, hanem lelkében is megerősíthetjük nemzetünket, amire pedig talán még sohasem volt nagyobb szükség, mint éppen most, a ma történelmi viharában.

Tóth Rezső

DEBRECEN LINNÉJE

Földi János jobban hitt a botanikában, mint a teológusok a teológiában, — pedig éppen elegenden voltak papok is ebben a különös költői körben. Orvos volt, életfogytig a Hajdukerületben, de egy fű, fa levelével, virág bibéjével, porzójával, szirmával és elnevezésével sokkal inkább törődött és „bibelődött“, mint az emberi test rejtelseivel. Hamarabb következtetést tudott vonni egy növény gyökerére, a csirából, magbélből, szárból és gyökérből összeállt rejtélyes szervezetre, mint egy szóttalanul és ázsiai nyugalommal eléje vonult beteg hajdú hallgatag fellépéséből. Ahogy egy-egy ilyen szemérmes paraszt pusztá fellépéséből, szóba nem foglalható megállásából, félnomád tartózkodásából, pusztai nyugalomra és keleti mérsékletre berendezett egyenletességéből betegsége miatt sem tört ki egy-egy erősebb szó, vagy a panasz hevesebb megfogalmazása, — éppen úgy égtek a szellemi türelmetlenségtől Földi körül, mint szellemi atyjuk körül — a Hajdukerület lakossága mint néptömeg — még a Keletről származott lovasnomád életformát őrizte volna inkább, de Földi és a felvilágosodás századában az európai kultúra szellemi rangjára emelkedő botanikus költők, doktorok, fűvész hadnagyok, nyelvészek és prédikátorok, nyelvújítók és szenátorok már nyugateurópai értelemben vett polgárságot varázsolták ide. Földi János Debrecenje óriási lapály mellett állt és a Hortobágy gátalan közönnyel vette közre olyan hatalmas nagy terekkel, hogy ez a táj úgy dobogott, mintha a magyar fajta keletről hozott nagy szíve volna.

Ebből az ősi földközelségből hogyan is akartak európai közelségbe kerülni Földiek?

Furcsa út volt, amit megjárásra kiválasztottak. Különös és első pillanatra alig áttekinthető, de belemélyedésre annál izgatóbb! A növények zsigerei felé fordultak, de a növényi gyökerekben, virágok csalogató ereztében, szirmok összefutásában, levelek alakzatában, fák kérgében, magvak héjában és formaihlettel megkeresztelt neveikben a felvilágosodás századának haladást rejtő csirája búvik meg. Növények új elnevezése volt a gondjuk, növénytani nomenklatúra¹ és európai művelődésvágy sohasem egyesült még ilyen, szinte misztikus kapcsolatban, mint a Földi Jánosék herbáriumai fölé hajló fejekben. Nemcsak a növények szellemeit, a driádokat kergették, de a virágokon át Európába szerettek bele, s a debreceni Nagyerdő televényében és a Hortobágy szikjében nőtt növényekből nem is a driádok repültek feléjük, hanem a költészet múzsái és homlokukra finom és kecses mozdulattal lehettek csókot. Csokonai, Fazekas Mihály és Diószeghi Sámuel

¹ Elnevezések.

nemcsak azt látták be — mint linneánus kortársak —, hogy a növényvilág elrendezésének és elnevezésének nagy fontossága van, de ezek a rendszert szerető és kereső remek koponyák a rímek rangsorát, strófák összeállítását éppen úgy megtanulták és tovább csiszolták, mint amilyen nagy műgonddal állították fel a növényvilág természetrajzi csoportjait. Erősen összenőtt a betűk köztársaságában a botanika és a poétika — növénytan és költészet. Sz szenvedélyesen kutatták a növénytan rendszerezését és keresték a harmóniát a bőséges növényi osztályok, rendek, nemzetségek, fajok és változatok között? Megformálásuk, névadásuk fölött töprengtek? Természetes hát, hogy ebből a nagy formatisztleletből az élet lényegére rátapintó formakultusz nemcsak kiváló botanikussá tette őket, de költökké is emelte. Linnével társalogtak — és a múzsáknak udvaroltak.

Földi János egyébként annak a Weszprémi Istvánnak vette el a lányát, akinek a *Bábamesterségre tanító könyvéért* Mária Terézia aranyéremmel is kifejezte elismerését, bármennyire is tartózkodott a királynő a debreceni kálvinistáktól.

A magyar irodalom európai pillanatai kezdődtek, amikor Földi János a világra jött. Úttörő munkájában, a *Természeti história*² előszavában már leszögezi, hogy „a magyaroknak... is lehet menni más nemzetekkel paralelle,³ arra embere is van, nyelve is alkalmas”. A botanika divatját itt is a XVIII. század enciklopedikus szemlélődésre hajlamos felvilágosodott szelleme teremti meg. Rousseau⁴ magyar vonásokkal a debreceni Nagyerdő fái alatt meg-megjelent: itt gyűjtötte össze tanítványait a praecptorkodó⁵ Csokonai. Földi, velük együtt, azért hirdette a „vissza a természethez” rousseau-i jelszavát, mert a természetes ősiség erkölcsileg tisztult naturalizmusa szép a poétika szerint, jó a társadalmi igazságra törekvő felvilágosult emberiségnek, helyes irányítás a társadalmi egyenlőség felé és igaz öröm a költőnek a nagy témabőség miatt, amelyet a rokokó bőkezű adakozása következtében a virágoktól kapott. Csokonai—Földi—Fazekas a szabad természetben az életbeliség spontán szabadságával — szabadosságával járnak, mert szabadság és természet — szerintük — tejttestvér:

„E nagy tetőkön kénye szerint derül
A nyílt okosság, a szabad értelem,
Utálatos járomba nem jár,
S a szabad elme urat nem esmér.”

Erzelmeskedésük szabad útjára indulhat, versek születnek versre, — de Földit a tudomány zárkózottsága és önfegyelme irányította. Régi magyar fűvészkönyvekből, a nép nyelvhasználatából szedte ki a növények nevét, adta meg mindegyikük helyét a világ rendjében, fogalmi rendben, a névadás állandó szellemi izgalmaiban. „Isten hatalmas volt annyi külömbkülömb dolgokkal felékesíteni a világot és közelebb annyi külömbkülömb nemű és fajú növényekkel beültetni, tenyészővé tenni e mi földünket... mi azoknak csak nevet is — alkalmas jó nevet... adni nem tudunk”, — írja a *Rövid kritikai rajzolat a magyar fűvésztudományról* című művében.

² Természetráaj.

³ Párhuzamosan.

⁴ Ejtsd: ruszó.

⁵ Tanítóskodó.

Szenczi Molnár Albert 147. zsoltárában Isten „megszámlálja a csillagoknak sokaságát és mindeniknek nevet ad“. Az emberi ráció^o hevesége ösztönzi tehát Földit is: számonszedi az Isten teremtette világot, valami emberi kézből származó „teremtő“ lendülettel! Elrendezni, megnevezni, elismerni, kiemelni, megkülönböztetni, Isten által kijelölt rangjára pontosan működő helyérzékkel ráhelyezni nemcsak a virágokat, füveket, fákat, köveket, — de az egész teremtett világot. Rendkívül bájos és mulatságos hangszerezésű mondatokban számol be arról, hogy a szaporaszavú és változatokban dúskálkodó népi növényneveket ugyan lehet használni a növénytanban, de *csinján!* Kevesebb többet mond belőlük, de az éznek és ízlésnek is vannak törvényei és „nagy részük botránkoztatók, babonások, gyermekiek, illetlenek, alkalmatlanok“ — tehát ne használjuk. A népi terminológiában akkoriban még efféle nevek is szerepeltek, mint „angyalrúgta fű“, „angyalédes gyökér“. Így tiltakozik használatuk ellen: „Én bizonyosan elhiszem, hogy sem a Kerubok az égben e gyökérrel nem élnek, sem a szeráfok amazt meg nem rágták. Az égi kifejezéseket hagyjuk a teológusoknak, — mi a természeti dolgokat természeti névvel nevezzük“. A természeti megnevezésre sok új szót keresett, hiszen „Új dolgok adódnak elő, amelyeket új nevekkal szükség megnevezni s régiekkel ki nem nevezhetjük, hanem ha környül írni és homályosítani akarjuk.“ Kecsegtető ügyeskedéssel igyekezett „kellemesíteni“ ujdonsábt és a pillanat költői hevében születt szavait és a megszokás hatalmában nagyon bízott. „Nem is új szók ezek — írja —, mert igaz és valóságos magyar folyamatok vagy összetételek — hanem csak a velükélés és a dolgok, melyekre alkalmaztattak — egészen újak.“

A driádok, a fák istenei az esztétika tudománya felé is elvezették Debrecen Linnéjét. Módszeres taktikával nemcsak a virágokat hódította meg, nemcsak a mosolykeltő szirmokat simogatta a rendszerezésnek ez a szenvedélyes rajongója. Majdnem udvarló hangon így vezeti be verstani értekezését, az első nyomtatott művét: „Egy plántának, amelyet művelni akarunk, mi lehet sérelme, nem lehet tudni, míg annak a természete tudva nincsen. Ez adott énnekem alkalmatosságot arra, hogy a verseknek eredetéről, nemeiről s nyelvünkre alkalmaztatva, azoknak állapotjáról egy kevésbé szélesebben kiterjeszkedve gondolkozzam.“ Ahogy a növényvilágnak szinte leglelkére bukkant rá Linné után a természet életének lényegével: a rendszerezéssel, a nomenklatura segítségével, a beosztott és elnevezett csoportokkal, a szenvedélyes rendkultusszal, — ugyanígy a természetből származtatja a verset is. Összhangot keres az ember a külső világrendben, de lelkében is harmóniák zengenek az élet pusztá élése, a jelenségek szemlélése közben is. A lélek harmóniáit, a beszéd zengeteit, a szó és ének numerusait, a ritmust és a dalolást, rímeket és váltakozásokat nemcsak a botanika, de a poétika világában is meg lehet találni, csak formaérzék kell ehhez is, szükséges a csín kedvelése, a természetes formák aprólékos gyönyörrel végbevitt megfigyelése! Próbálkozott a magyar hangmértékes verssel is, de a rímes-mértékes nyugati verselésben is példát adott Csokonainak, akit az „oskolai korlátok“ közül a felvilágosult költészet aromájával csábított ki az anakreoni dalok rokokó, botanikus kellemei felé.

Deus creavit, Linné disposuit, — Földi transposuit — így is megváltoztathatók a linneánus kor közmondását. Isten teremtette a növényeket,

^o Értelem.

Linné elrendezte, Földi magyarra fordította. Ez a botanikus orvos és szorgos nyelvész, természettudós és költő a növényországban megtalálta a költészet örök országát a rendszeret nyílt okosságával és az értelem szabadságával. Fenkölt szellemmel nézett szét a mikrokozmoszban, ahol egy virág is a szemlélődés okságára figyelmeztette, az értelemre, biztos ízlésű és nagyigényű észre, a világias kultúra örök értékrendszerére, az emberi felvilágosodás egyetlen feltételére, a mértéktartó, erőtől sugárzó: jóízlésű észre.

Erdős Jenő

AZ UTCÁN

*Az utca sáros, rút, csatakos,
Két kicsi láb a sárba' tapos,
Két puha kis láb, fázós, maszatos.*

*Két kicsi kéz dideregve remeg,
Két kicsi szemből a könny leperreg,
Jaj! Csupa szenny ez az árva gyerek!*

*Gyülölöm a sárt, piszkot, szemetet,
De odatenném a két kezemet,
Hogy azon járjon ez árva gyerek.*

Écsy Ö. István

A műkedvelők kalauza és kincstára:

MAGYAR FARSANG

Sok színdarabbal, tréfával, tervrajzokkal,
jelmeztervekkel, képekkel és hangjegyekkel.

ÁRA: 1 P 50 f.

Kapható az új-ágárusoknál és a kiadóránl: Budapest VII., Dohány-u. 12.

MAGYAR NEPMŰVELŐK TÁRSASÁGA

Összeállította: Szombathy Viktor.